

Paikallistason ymmärrys kouluammuntatapausten käsittelyssä

■ Pekka Räsänen ja Atte Oksanen

Yhteisöllisyys ymmärretään usein ihmisten vastavuoroisuudeksi, jossa vastuun ottaminen itsen ulkopuolelle kuuluvista asioista lisääntyy. Suomessa ei ole tehty empiiristä tutkimusta yhteisöllisyyden merkityksestä poikkeuksellisten väkivaltatilanteiden jälkityössä. Pohdimme paikallisyhteisön ensireaktioita kouluammuntatapauksiin Jokelaa koskevan kyselyaineiston valossa.

Kauhajoen traaginen kouluammuntatapaus oli monessa mielessä kuin seuraava näytös Jokelan tapahtumille marraskuussa 2007. Myyrmäessä vuonna 2003 ostoskeskuksessa tehty pommiisku pohjusti molempia. Kaikki nämä teot herättivät voimakkaita julkisia kannanottoja, joissa teoille etsittiin kuumeisesti yksiselitteistä motiivia. Tekojen lopulliset motiivit ovat yhä osittain avoinna. Sanomalehtikirjoituksissa tekoja onkin luonnehdittu arvaamattomiksi ja käsittämättömiksi.

Se, että näiden tekojen tekijät olivat nuoria aikuisia, aiheutti poikkeuksellista huolta ja järkytystä. Tapauksilla oli myös monia lieveilmiöitä. Esimerkiksi Jokelan jälkeen pelonsekaista ilmapiiriä lietsoivat lukuisat Internetissä levitetty uhkausviestit, joissa eri oppilaitoksia uhattiin samankaltaisilla teoilla. Uhkausviestejä on arvioiden mukaan esitetty vuoden 2008 helmikuun loppuun mennessä 70 kouluun eri puolilla Suomea (Puustinen 2008, 8–9). Vastaavia uhkauksia on Jokelan jälkeen tehty myös Ruotsissa, Norjassa ja Saksassa. Kauhajoen tapauksen jälkeen uhkaukset toistuivat välittömästi. Toteutuneet ja toteutumatta jääneet uhkaukset saivat nopeasti kansainvälistä huomiota Internetin yhteisö- ja viiteryhmäpalveluiden sekä keskuste-

lupalstojen kautta, ja siksi Internetin merkitystä erilaisten lieveilmiöiden leviämisen kannalta ei voida väheksyä.

Maamme sosiaalitieteilijöiden huomio on tapausten arvioinnissa keskittynyt etupäässä median toiminnan arviointiin (esim. Raittila ym. 2008). Median menettelytavat ovat saaneet näissä kannanotoissa paljon kritiikkiä. Psykologisissa ja lääketieteellisissä tutkimuksissa on puolestaan rajauduttu yksittäisten tekojen seurauksiin sekä tekijöiden motiivien arviointiin (esim. Poijula 2004). Tämä tutkimussuuntaus on tuottanut uutta tutkimustietoa trauman kokeneiden ihmisten altistumisesta mielenterveyden häiriöille. Perinteinen sosiologinen näkökulma ja paikallisyhteisöissä elävien ihmisten konkreettinen selviytyminen tragediasta ovat kuitenkin jääneet vaille tutkimusta.

Jokelan ja Kauhajoen tapahtumien jälkeen on tärkeää tutkia paikallisyhteisöjen sopeutumista, pelkoja ja vuorovaikutussuhteita. Suomessa monet asiantuntijatahot ovat toki aikaisemminkin esittäneet väitteitä, joiden mukaan Jokelan kouluammunnan syyt löytyvät suurelta osin yhteisöllisyyden puutteesta (esim. Hoikkala & Suurpää toim. 2007). Yksinkertaistettuna tämä tarkoittaa ihmisten vastavuoroisuuden tunteiden sekä henkilökohtaisen ja itsensä ulkopuolelle kuuluvan vastuun hämärtymistä. Yhteisöllisyys on silti käsitteenä jäänyt ilman tarkempaa määrittelyä ja empiiristä sisältöä. Varsinaista empiiristä tutkimusta yhteisöllisyyden merkityksestä poikkeuksellisten väkivaltatilanteiden jälkityössä ei ole Suomessa tehty lainkaan.

Pohdimme tässä kirjoituksessa yhteisöllisyyden roolia ja merkitystä väkivaltakokemuksissa.

Luomme aluksi lyhyen katsauksen aihetta koskevaan tutkimukseen. Kuvaamme tämän jälkeen paikallisyhteisön väkivaltakokemuksia tutkimusprojektissamme kerätyn aineiston valossa, joka kerättiin postikyselynä Jokelan alueella touko-kesäkuussa 2008. Lähestymme alueen asukkaiden kokemuksia kahdelta kannalta: koettiin ko kouluammunta kertaluonteisena tragediana ja olisiko tapaus ollut estettävissä?

Kirjoituksen tavoitteena on arvioida paikallisyhteisön ensireaktioita järjestömiin väkivaltantekoihin. Arvioimme myös sitä, millä tavalla sosiaalitieteellistä tutkimustietoa voisi hyödyntää paikallisyhteisöjen toipumisprosessissa.

Aikaisempi tutkimustieto väkivaltakokemuksista yhteisötasolla

Dramaattisia tapahtumia käsittelevissä tutkimuksissa on usein korostettu, että katastrofit eivät suinkaan aja yhteisöjä romahduksen tilaan, vaan hädän hetkellä yhteisöllisyyden merkitys korostuu (esim. Quarantelli & Dynes 1977). Ajatus on johdettu sosiologian klassikoilta, Émile Durkheimilta ja Georg Simmeliltä. Durkheim (1893/1967, 98–103) teki huomion rikollisuuden vastustamisen tuottamasta solidaarisuudesta. Simmel taas osoitti (1908/1968, 186–255), että konfliktit ovat lähtökohtaisesti ryhmiä dynaamioivia ja yhdistäviä voimaresursseja.

Yhdysvaltalaisessa väkivallan kokemista koskevassa tutkimuksessa on keskitytty erityisesti luonnonkatastrofeihin ja onnettomuuksiin (esim. Erikson 1976) ja viime aikoina terroristi-iskujen jälkeisiin tapahtumiin (esim. Turkel 2002). Katastrofin luonne on omiaan vaikuttamaan reaktioiden voimakkuuteen ja yhteisön tuntemaan solidaarisuuteen. Esimerkiksi luonnonkatastrofista toipuminen on psyykkisesti helpompaa kuin yhteisön turvallisuutta järkyttäneestä terroristi-iskusta (Collins 2004, 55).

Kouluväkivalta on ilmiönä saanut enemmän huomiota erityisesti Columbinen vuoden 1999 koulusurmien jälkeen ja viimeksi Virginia-Techin kouluammunnan jälkeen (Ryan & Hawdon 2008). Kouluammunnasta tekee vai-

kean tutkimusaiheen se, että tekijä tulee yleensä yhteisön sisältä ja että tekijät ovat yleensä nuoria. Nämä seikat herättävät helposti yleisen moraalipaniikin nuorten hyvinvoinnista. Kyseiset teot herättävät usein suoran pohdinnan paitsi nuorten keskinäisistä suhteista myös aikuisten ja nuorten välisistä suhteista. Nuorten tekemä väkivalta näyttäytyy suoraan yhteiskunnallisena ongelmana ja on, suhteellisesta vähäisyydestään huolimatta, esillä näytävästi niin lööpeissä kuin päivänpolitiikassa (esim. Harrikari 2008).

Paikallisyhteisöjen toipumista koskevat sosiaalitieteelliset tutkimustulokset ovat osittain epäjohdonmukaisia. Hypoteesina on usein esitetty, että solidaarisuus lisääntyy välittömästi katastrofin jälkeen ja pysyy korkealla tasolla jonkin aikaa, mutta alkaa laskea melko pian. Alun perin Fritzin (1961) esittämä ajatus terapeutisesta yhteisöstä on ollut kantava osa tutkimuksia. Yhteisöllisyyden ja kiinteiden vuorovaikutussuhteiden oletetaan edistävän psykologista selviytymistä ja traumasta toipumista.

On myös mahdollista, että paikallisyhteisöllisyyden merkitys saattaa kuitenkin kohdata itsessään voimakkaampia ongelmia, jotka johtuvat esimerkiksi psykologisesta stressistä ja lisääntyneen sosiaalisen koheesion eli kiinteyden tuottamista ongelmista. Joka tapauksessa kuva sosiaalisen toipumisprosessin eri vaiheista ja vaikutuksista on nykytutkimuksen valossa puutteellinen, koska pitkän aikavälin seuranta-tutkimuksia paikallisyhteisöjen toipumisprosessista ovat vähän (Sweet 1998, 322; Webb 2002, 89, 92).

Psykologit ovatkin tehneet omissa seuranta-tutkimuksissaan yhteiskuntatieteilijöitä systemaattisempia selvityksiä. Suomessa varsinaisia seuranta-tutkimuksia on tehty esimerkiksi Lapuan patruunatehtaan räjähdysten, Estonian uppoamisen, Jyväskylän junaonnettomuuden ja Myyrmäen pommiräjähdyksen jälkeen. Tulosten mukaan näiden erityyppisten tapahtumien traumatisoivuudessa on selviä eroja. Väkivaltaiset iskut koetaan onnettomuuksiin verrattuna paljon henkilökohtaisemmin ja niistä toipuminen on selvästi vaikeampaa. Esimerkiksi Myyrmäen pommiräjähdyksen yhteydessä traumaperäinen

stressi ei ollut alentunut vielä vuodentakaan jälkeen. (Poijula 2004, 56–57; 67–68.)

Yksinkertaiset sosiologiset väittämät solidaarisuuden lisääntymisestä ja sosiaalisen tuen parantavasta voimasta saattavat olla pahimmillaan naiivin epäuskottavia, varsinkin jos väkivallan haavoittamia yhteisöjä arvioidaan psykologisten seurantatutkimusten kriteereillä. Silti on muistettava, että psykologiset tutkimukset koskevat yleensä yksinomaan tragedioiden välittömiä uhreja eivätkä tarkastelun kohteena olevia väestöryhmiä kokonaisuudessaan. Käynnissä olevan tutkimusprojektimme tarkoituksena onkin tuottaa lisäinformaatiota juuri tältä kannalta.

Miten koulusurmat koetaan paikallisyhteisössä?

Tarkastelemme käynnissä olevassa *Arkielämä ja epävarmuus* -projektissamme marraskuussa 2007 tapahtuneen Jokelan ampumavälikohtauksen jälkiseuraamuksia ja keinoja, joilla paikallisyhteisöt palautuvat kriisien jälkeen takaisin arkielämän normaaleihin vuorovaikutussuhteisiin. Hankkeemme on osa laajempaa tutkimuskonsortiota *Social Relations and Community Solidarity: An International Comparative Analysis*, jossa verrataan yhteisöllistä toipumisprosessissa sekä Suomessa että Yhdysvalloissa. Projektin ensimmäinen kysely kohdistettiin Jokelan alueen 18–74-vuotiaille suomenkielisille asukkaille ja sen vastausprosentiksi saatiin 47 (N=330). Aineistossa ei ole alhaisesta vastausprosentista huolimatta merkittäviä vinoutumia iän tai sukupuolen mukaan (Räsänen & Oksanen 2008).

Jokelan kouluammunta koettiin paikallistasolla erittäin traagisesti. Kyselyyn vastanneista noin kolmannes (34 %) ilmoitti, että joku heidän tuttavansa tai läheisensä kuoli tapauksessa. Tätä osuutta voidaan pitää huomattavan suurena, joskin Jokelan tapaukseen liitetty erityinen dramaattisuus on voinut vaikuttaa siihen, että vastaajat ovat olleet taipuvaisia ajattelemaan tavallista henkilökohtaisemmin. On lisäksi mahdollista, että vastaajiksi on saattanut valikoitua hieman enemmän omakohtaisesti tapauksen kokeneita ihmisiä.

Vastaajia pyydettiin arvioimaan kriisin merkitystä oman elämänhallintansa kannalta kahden kysymyksen avulla. Nämä kysymykset olivat: ”Oliko Jokelan ammuttapaus mielestäsi yksittäinen tragedia?” ja ”Olisiko tapaus ollut estettävissä?”. Vastaukset merkittiin lomakkeelle vastausvaihtoina ”kyllä” tai ”ei”.

60 prosenttia vastaajista koki Jokelan kouluammunnan yksittäiseksi tapaukseksi. Tämä on mielenkiintoinen havainto siksi, että tapausta verrattiin mediassa usein Myyrmäen pommiräjähdykseen ja ulkomailla sattuneisiin tapahtumiin (esim. Oksanen 2008; Raittila et al. 2008). Toisaalta on selvää, että Jokelan tapaus oli vielä ennen Kauhajoen tragediaa seurauksiltaan ennennäkemättömän vakava.

Toisen kysymyksen kohdalla vain hieman yli 40 prosenttia vastaajista oli sitä mieltä, että tragedia olisi ylipäänsä ollut estettävissä. Tätäkin voidaan pitää verrattain yllättävänä löydöksenä, koska maamme hyvinvointipolitiikassa on perinteisesti korostettu ennaltaehkäiseviä toimenpiteitä. Myös Jokelaa ja sittemmin Kauhajoeta koskevissa julkisissa kannanotoissa on peräänkuulutettu lisäresursseja kouluterveydenhuoltoon ja mielenterveytyöhön. Lainsäädännöllisten toimenpiteiden tehokkuus kouluammuntojen ehkäisyssä jakaa kuitenkin edelleen mielipiteitä vahvasti, etenkin julkisuudessa esitetyissä kannanotoissa.

Yleisellä tasolla edellisiä tuloksia voidaan tulkita siten, että suurin osa jokelalaisista mieltää kouluammuntatragedian ennalta arvaamattomaksi ja yksittäiseksi sattumaksi. On myös todennäköistä, että jakaumat vaihtelevat jonkin verran eri väestöryhmissä. Aikaisemmat tutkimukset osoittavat, että esimerkiksi psyykinen mieliala ja aiempi altistuminen väkivallalle ovat yhteydessä siihen, miten yllättävät tragediat koetaan. Masentuneilla ja väkivallan uhriksi joutuneilla henkilöillä reaktiot ovat yleensä muita voimakkaampia (Poijula 2004, 27–28).

Lisäksi sosiaalista pääomaa ja solidaarisuutta käsittelevien tutkimusten mukaan sitoutuminen omiin paikallisyhteisöihin auttaa yllättävien tapahtumien psyykkisessä prosessoinnissa (esim. Turkel 2002, 70–71; Räsänen & Kouvo

2007). Tässä mielessä asuinpaikkaan paremmin sopeutuneiden henkilöiden vastausten pitäisi poiketa vähemmän sopeutuneiden vastauksista. On myös luultavaa, että vastaajan sukupuoli vaikuttaa siihen, kuinka voimakkaasti erilaisiin tragedioihin reagoidaan.

Eri taustatekijöiden vaikutusten vertailu traagisten tapahtumien kokemisessa tarjoaakin hyviä mahdollisuuksia sellaiselle sosiaalitieteelliselle tutkimukselle, jolla on myös laajempaa yhteiskunnallista merkitystä. Myös kulttuuristen erojen tutkiminen on ensisijaisen tärkeää. Esimerkiksi Yhdysvalloissa korostetaan paikallisuutta ja yksilöllistä vastuuta aivan eri tavoin kuin viranomaistukeen vahvasti luottavassa Suomessa. Saattaa myös olla, että muissa maissa dramaattisia väkivallan tekoja käsitellään yhteisöllisemmin ja tehokkaammin kuin Suomessa. Kansainvälisille vertailututkimuksille onkin huomattava tarve.

Sosiaalitieteellisen tutkimustiedon hyödynnettävyys

Tutkimusaineiston perusteella jokelalaisten suhtautumista tapahtumiin voi pitää melko mallillisena. Suomalaisten suhtautuminen henkiriikoksiin ja väkivaltaan on perinteisesti ollut vähättelevää, vaikka maamme sijoittuu väkivaltarikostilastoissa Länsi-Euroopan kärkipäähän. Rikokset ja väkivalta eivät ole horjuttaneet yleistä turvallisuuden tunnetta ja uskoa viranomaisiin. Esimerkiksi kansainvälisissä vertailuissa suomalaiset kokevat suhteellisen korkeaa luottamusta ja verrattain vähän turvattomuutta (esim. Räsänen & Kouvo 2007; Harrikari 2008). Suomessa on perinteisesti luotettu erityisesti poliisiin. Aktiivista väkivallan vastaista kansalaistointia on kuitenkin ollut melko vähän. Tässä mielessä väkivallan esiintyminen on mielletty ennen muuta viranomaistason ongelmaksi.

Traagisten tapahtumien seurauksia on kuitenkin välttämätöntä tutkia ajallisesti, jotta voidaan selvittää vaiheittain, miten tapahtuman kokeneet kykenevät jatkamaan elämäänsä. Mediassa yksittäisiin tragedioihin liittyvä kohu

laantuu yleensä nopeasti, mutta arkielämässä ja ihmisten mielialoissa vaikutukset saattavat näkyä pitkäänkin. Etenkin Yhdysvalloissa kouluammunnat ovat johtaneet pelon ilmapiiriin leviämiseen, kun erilaiset dramaattiset tapahtumat saavat massiivista huomiota televisiossa ja sanomalehdissä.

Kansalaisten pelkoihin on vastattu kontrolli- ja turvatoimia kiristämällä. Toisinaan tällaiset toimenpiteet ovat johtaneet riskitilanteiden yleistymiseen. Toteutetut ratkaisut kuitenkin kertovat siitä, että Yhdysvalloissa on haluttu puuttua iskuihin välittömästi. Suomessa taas poliitikot toistelivat vielä Myyrmäen pommiräjähdyksen ja Jokelan kouluammunnan jälkeen, että kyse on vain valitettavista yksittäisistä tragedioista. Viimeistään nyt tiedämme, että tämä ei pidä paikkaansa.

Yksilöiden hyvinvointi voi rakentua jatkossakin vain osittain viranomaistoiminnan varaan. Sosiaalitieteellisen tutkimuksen tulisi ottaa huomioon erilaisten epävirallisten sosiaalisten resurssien ja vuorovaikutusprosessien dynamiikka aiempaa tarkemmin. Siksi yhteisöllisyyttä ja yhteisöjen sosiaalisia toipumistapoja pitäisi tutkia ennen kaikkea empiirisesti. On ilmeistä, että dramaattisiin väkivallantekoihin ja niistä selviämiseen liittyy runsaasti sellaisia ilmiöitä, joita ei ole huomioitu sosiaalisen vuorovaikutuksen tutkimuksessa tarpeeksi.

Kirjallisuus

- Durkheim, Émile 1893/1967. *De la division du travail social*. Paris, Les Presses universitaires de France.
- Erikson, Kai T. 1976. *Everything in its Path: Destruction of Community in the Buffalo Creek Flood*. New York, Simon and Schuster.
- Fritz, C. E. 1961. Disasters. Teoksessa R. K. Merton & R. Nisbet (toim.): *Social Problems*. New York, Harcourt, Brace & World, 651–694.
- Harrikari, Timo. 2008. *Riskillä merkityt: lapset ja nuoret huolen ja puuttumisen politiikassa*. Helsinki, Nuorisotutkimusseura/Nuorisotutkimusverkosto. Julkaisuja 87.
- Hoikkala, Tommi & Suurpää, Leena (toim.) 2007. *Jokela-ilmiö. Sikermä nuorisotutkijoiden näkökulmia*. Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto/Nuorisotutkimusseura. Verkkojulkaisu 17.
- Oksanen, Atte 2008. Jokela Connection. Shattering Social Ties and the Risk of Violent Virtual Identities. *Drama: Nordisk Dramapedagogisk Tidsskrift* 45: 2, 20–25.
- Pojjula, Soili 2003. *Myyrmannin räjähdys – uhrien ja omais-*

- ten psyykkinen selviytyminen ja hoidon merkitys.* Sosiaali- ja terveystieteiden tutkimuskeskus. Monisteita 13.
- Puustinen, Marja 2008. Jokelan jäljet. *Opettaja* 7/2008, 8–12.
- Quarantelli, E. L. & Dynes, Russell R. 1977. Response to Social Crisis and Disaster. *Annual Review of Sociology* 3:1, 23–49.
- Raittila, Pentti; Johannsson, Katja; Juntunen, Laura; Kangasluoma, Laura; Koljonen, Kari; Kumpu, Ville; Pernu, Ilkka & Väliverronen, Jari 2008. *Jokelan koulusurmat mediassa.* Journalismin tutkimusyksikkö. Julkaisuja sarja A 105/2008. Tampereen yliopisto, Tampere.
- Ryan, John & Hawdon, James 2008. From Individual to Community: The "Framing" of 4–16 and the Display of Social Solidarity. *Traumatology* 14:1, 43–51.
- Räsänen, Pekka & Kouvo, Antti 2007. Linked or Divided by the Web? Internet and Sociability in Four European Countries. *Information, Communication & Society* 10:2, 219–241.
- Räsänen, Pekka & Oksanen, Atte 2008. *Arkielämä ja epävarmuus 2008 -kyselyaineisto.* Turun yliopiston sosiologian laitos, Turun yliopisto.
- Simmel, Georg 1908/1968. *Soziologie. Untersuchungen über die Formen der Vergesellschaftung.* Berlin, Duncker & Humblot.
- Sweet, Stephen 1998. The Effect of a Natural Disaster on Social Cohesion: A Longitudinal Study. *International Journal of Mass Emergencies and Disasters* 16:3, 321–331.
- Turkel, Gerald 2002. Sudden Solidarity and the Rush to Normalization: Toward an Alternative Approach. *Sociological Focus* 35:1, 73–79.
- Webb, Gary R. 2002. Sociology, Disasters, and Terrorism: Understanding Threats of the New Millennium. *Sociological Focus* 35: 1, 87–95.

Pekka Räsänen on sosiologian dosentti ja työskentelee vanhempana tutkijana tietotekniikan tutkimuslaitos HIITissä. Atte Oksanen on sosiaalipsykologian dosentti ja työskentelee tutkijatohtorina Tampereen yliopistossa.